

AMSTERDAM WALKABOUT

20 SEPTEMBER 2009

ZOEK DE 1° KAART!

ONTDEKKINGSREIS TE VOET DOOR HET WESTERPARK EN DE BRETEN

NAAR SPAARNDAM EN DE STELLING VAN AMSTERDAM ROUTE&INFO: WWW.STRUIJEN.NL

16^e eeuwse kaart van het gebied tussen Haarlem en Amsterdam; de lijn in het midden is de Spaarndammerdijk, het noorden is rechts

4e AMSTERDAM WALKABOUT

zondag 20 september 2009

ZOEK DE EERSTE KAART!

Ontdekkingsreis te voet door het Westerpark en de Brettenzone naar de Stelling van Amsterdam, langs het oude Sloterdijk, Houtrijk, Polanen en Spaarnwoude. Eindpunt is het Fort Benoorden Spaarndam. In en rond het fort vindt een theatervoorstelling plaats in de vorm van een 'inwijdingsritueel'. Wandelaars krijgen onderweg een opdracht om verborgen letters te vinden die in het fort omgezet worden tot een persoonlijke 1^e kaart.

route&info: www.struinen.nl

PROGRAMMA

KEUZE UIT:

1. begeleide wandeling 22 of 12 km. 10 of 13 uur
  2. individuele wandeling naar het fort vanaf Amsterdam Haarlemmerpoort, NS Sloterdijk, of Halfweg
  3. fietstocht en onderweg wandelen
  4. korte wandeling rond het fort
  5. inwijdingsritueel in het fort door Nemo 14-15-16 uur
  6. rondleiding in het fort door Stichting Krayenhoff tussen 11-16 uur
- deelname is gratis. route: www.struinen.nl*

-> INDIVIDUEEL WANDELEN

- 20 km.: vanaf Haarlemmerpoort Amsterdam
  - 15 km.: vanaf NS Station Sloterdijk
  - 10 km.: vanaf Halfweg Amsterdamse Straatweg voor de kerk
  - 6 km.: vanaf het Fort Benoorden Spaarndam: rondwandeling; kennismaking Stellingpad
- Vooraf aanmelden is niet nodig. Alle gegevens zijn op internet te vinden. Plan de wandeling zo dat je tijdig in het fort bent voor de rondleidingen.

-> BEGELEIDE WANDELING

- Start 20 km.: 10 uur Haarlemmerpoort Amsterdam
  - Start 18 km.: 10.30 uur Kerk Sloterdijk
  - Start 10 km. 13 uur Halfweg Amsterdamse Straatweg voor de kerk
- Vooraf opgeven bij Nemo 020-6817013 of voetpaden@gmail.com

-> BIKEABOUT: FIETSEN EN WANDELEN

Fietsroute door de Brettenzone naar het Fort Benoorden Spaarndam en terug naar Amsterdam. Onderweg zijn korte wandelingen over onverharde paden uitgezet (waar dus niet gefietst mag worden!). Vooraf aanmelden is niet nodig. Alle gegevens zijn op internet te vinden. Plan de wandeling zo dat je tijdig in het fort bent voor de rondleidingen.

IN EN ROND HET FORT BENOORDEN SPAARNDAM

-> KORTE WANDELING

Rond het fort is een wandeling uitgezet van 6 km. die deels het traject van het nieuwe Stellingpad volgt.

-> INWIJDINGSRITUEEL "DE 1e KAART"

14, 15 en 16 uur
Het inwijdingsritueel en de presentatie van de 1e kaart is een muzikale theaterpresentatie en vindt plaats tijdens een rondgang in het zuidelijk gedeelte van het Fort. Toegang: de naam van de watergeest.

-> RONDLIEDINGEN

Vrijwilligers van de Stichting Krayenhoff die het fort beheren en restaureren, houden van 11 tot 16 uur rondleidingen in het noordelijk gedeelte van het fort. Informatie: www.stichting-krayenhoff.nl
www.stelling-amsterdam.nl/forten/spaarndam-noord

OPENBAAR VERVOER

- Naar de Haarlemmerpoort Amsterdam: Haarlemmerplein/Nassauplein tram 3, bus 18 21 22
- Rechtstreeks naar het Fort in Spaarndam: vanaf NS Station Haarlem: Bus 75 (elk kwartier). Uitstappen halte Delftplein/Kennemer Gasthuis. Dan is het 4km. lopen naar het Fort. Of neem daar bus 14, elk half uur 26/56u
- Terug vanaf Spaarndam: bus 14 elk half uur 07/37u naar Haarlem Delftplein. Dan bus 75 (elk kwartier) naar NS Station Haarlem. Voor treinen: zie www.ns.nl
- Naar Halfweg: vanaf A'dam Marnixstraat bus 80 25/55u Terug 00/30u
- vanaf NS Sloterdijk bus 179 04/34u Terug 02/32u

Nemo organiseert een pendelbus vanaf Halfweg naar het Fort en terug vanaf 13 uur (A'damse Straatweg voor de kerk, er is beperkt plaats)

WAAROM WALKABOUT?

Geen landschap in Nederland is meer vernield dan het westen van Amsterdam. Het grootste deel van het historische (middeleeuwse) landschap is compleet vernietigd door de uitbreidingen van Schiphol, havens, snelwegen, industrieterreinen, recreatiegebieden en niets ontziende verstedelijking. En nog steeds wordt het landschap aangetast, door bijv. havens bij Ruigoord, de Westrandweg en industrieterreinen in de Lutkemeer. Veel restanten van het historische landschap zijn echter behouden gebleven in het Westerpark, de Brettenzone en bij Spaarnwoude, en uitgebreid met nieuwe natuurgebieden (Lange Bretten, Geuzenbos). Door het vertellen van oude verhalen en ze te beleven tijdens wandelingen wil Nemo met de Walkabout opkomen voor het behoud en de versterking van de unieke natuur- en cultuurwaarden van dit gebied.

Het evenement wordt georganiseerd door wandelorganisatie Nemo en mede mogelijk gemaakt door Stichting Erfgoed Noord-Holland. De manifestatie vindt plaats in het kader van de Stellingmaand; de Open Monumentendag 13 sept., de Autovrije Dag 20 sept. en de opening van de LAW-Stellingpad op 18/19 sept. Ook wordt voor het eerst de Brettenstruinroute gepresenteerd. Meer informatie zie www.struinen.nl, tel. 020-6817013.

WAAR/WAT IS DE BRETTENSCHEG?

Amsterdam bezit een groen netwerk van groene ecologische zones die 'scheggen' worden genoemd. De scheggen (Brettenzone, Amstel, Diemerscheg, Waterland, Amsterdamse Bos) zijn verbonden met oevers, parken en groene rafelranden. Deze groene verbindingen hebben niet alleen een ecologische en recreatieve functie, maar functioneren ook als 'verhalennetwerk', omdat in deze zones de ontstaansgeschiedenis van het (stads)landschap nog zichtbaar is.

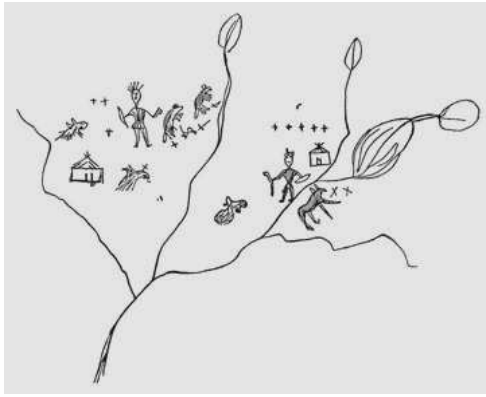
De Brettenscheg (ook wel Westrandscheg genoemd) is een groene ecologische zone vanaf de Haarlemmerpoort door het Westerpark en de Bretten, naar Spaarnwoude, Spaarnwoude en de duinen van Velsen. De zone is een groene buffer tussen de oprukkende stad, en verbindt talloze waardevolle historische en natuurrijke landschapselementen, zoals het Westerpark (cultuurpark en natuurpark), vier volkstuincomplexen, restanten van de middeleeuwse Spaarndammerdijk, nieuwe natuurwildernis (Lange Bretten en Geuzenbos), oude dorpen (Sloterdijk, Halfweg, Spaarnwoude, Spaarnwoude) en de Stelling van Amsterdam. Er zijn echter veel knelpunten, zoals de onderbreking bij Teleport rond NS Sloterdijk, de cityvorming bij Halfweg, het gebrek aan onverharde wandelpaden, de moeilijke bereikbaarheid vanaf Geuzenveld, de geplande Westrandweg, overlast van crossmotoren en de afsluiting van het grootste deel van de Lange Bretten als graasgebied. De stadsdelen Westerpark, Bos&Lommer en Geuzenveld werken samen om het gebied aantrekkelijker maken..

HET MYTHISCHE VERLEDEN VAN AMSTERDAM

Heel vroeger was de veenwildernis tussen de duinen van Kennemerland en de rivieren van Amstelland een levensgevaarlijk onland, een veenmoeras waar geen mens durfde te komen. Mensen woonden veilig op de zandruggen langs de kust of de rivieren. Ze wisten zeker dat het niet pluis was in het veen: in de diepe veenpoelen woonden vooroudergeesten en natuurwezens, feeën, geesten, demonen. Regelmatig brachten ze offers in het moeras om de geesten gunstig te stemmen. Ze geloofden dat de poelen de toegang waren tot de onderwereld en in het najaar, opende de onderwereld zich en verschenen de geesten in de bovenwereld. Met veel kabaal werden de geesten verjaagd (ons vuurwerk). In het voorjaar waren de poelen juist de bron van nieuw leven en vruchtbaarheid. Er werden optochten gehouden met beelden van vruchtbaarheidsgoden, waarbij iedereen verkleed was (ons Carnaval). Vanaf de 10e eeuw worden de moerassen droger en de mensen gingen de veengebieden ontginnen om er akkers en weilanden van te maken. Zo ontstonden dorpen, als Sloten, Osdorp en Diemen die veel ouder zijn dan Amsterdam. Vanaf de 12e eeuw kwamen er rampzalige stormen en overstromingen. Het meeste ontgonnen land verdween in de golven (huidige IJ-polders, Haarlemmermeer, IJsselmeer), ook omdat het land door de ontginningen was ingeklonken en veel lager lag.

Omdat de keizer eigenaar was van alle woeste gronden (het wildernisregaal), liet hij door zijn leenheren (graven van Holland en de bisschop van Utrecht) dijken bouwen tegen het woeste water (en de geesten) (bv Spaarndammerdijk. En hij wilde de vrije Friezen onderwerpen en bekeren. Maar er kwamen steeds meer stormen waardoor de dijken doorbraken. Veel mensen geloofden dat de overstromingen de wraak waren van de demonen omdat ze verdreven waren uit het moeras door de mensen die alles in cultuur brachten en kerken bouwden op plaatsen waar vroeger geesten en demonen werden vereerd. In oude 13e eeuwse kronieken staat een spannend verhaal over een watergeest. Volgens de mensen uit de streek was rond Spaarnwoude en Houtrijk de laatste plek waar een watergeest leefde. De boeren uit de buurt vereerden de watergeest omdat zij ervoor zorgde dat de graaf verjaagd werd en de aarde vruchtbaar bleef. Tijdens de WALKABOUT beleven we dit magische middeleeuwse landschap opnieuw als wandeling, theater en 'reality game'.

BELEEF DE GESCHIEDENIS VAN AMSTERDAM

Reis mee in de tijd naar de oorsprong van Amsterdam in het spoor van een middeleeuwse mythe over de oorsprong van de stad en de 1e sporen van de pioniers in de veenwildernis.

Wandelend word je een deel van dit verhaal, en ontdek je je eigen 1e kaart. Het is de kaart die de basis vormt van alle bekende kaarten...

KOM OP VERHAAL IN DE BRETEN EN DE STELLING VAN AMSTERDAM

Laat je verrassen door het nieuwe Westerpark, de ruige wildernis van de Bretten, de sporen van het Oerij, middeleeuwse zeedijken, dorpen die ouder zijn dan Amsterdam en de oudste strandwal van Nederland. De route voert je vanaf de Amsterdamse Haarlemmerpoort naar het meest mysterieuze fort van de Stelling van Amsterdam.

De routes zijn letterlijk de verhaallijnen die leiden naar de eindmanifestatie (het inwijdingsritueel) in het Fort Benoorden Spaarndam.

OPDRACHT: ZOEK DE MAGISCHE LETTERS

De wandeling is een soort 'reality game': bij de routebeschrijving krijg je een opdracht om onderweg 'magische letters' te vinden. Het verhaal van de wandeling is gebaseerd op een middeleeuwse legende over een watergeest die in veenpoelen zou wonen tussen het oude Spaarndam en Houtrijk. Onderweg kom je op verschillende plekken lettertekens tegen die verwijzen naar de watergeest. Vind de letters en combineer de letters tot een naam voor de watergeest. De naam is uniek en persoonlijk. *Op het einde van de wandeling, wordt tijdens een inwijdingsritueel jouw naam van de watergeest omgezet in een mythische 1e kaart, die je zelf produceert en waarmee je de terugreis kunt beginnen.*

INWIJDINGSRITUEEL

Het hoogtepunt van de verhalenwandeling is een 'inwijdingsritueel'; in de vorm van locatietheater in het Fort Benoorden Spaarndam van de Stelling van Amsterdam, waar de mythische wereld werkelijkheid wordt.

Tijdens een rondgang door het binnenste van het fort kom je oog in oog met 'de oorsprong' en de 1e kaart. *Want de oorsprong bevindt zich niet in het centrum van de stad, maar aan de uiterste rand, waar de buitenste ring (de Stelling) de oudste duinen raakt.*

WANDELEN NAAR DE 1^e KAART

Tot de 9^e eeuw waren de huidige Kostverlorenvaart en de Schinkel een hoge veenrug en het verste punt van de ondoordringbare veenwildernis tussen de duinen en het rivierengebied van Amstel en Vecht. Vanaf de vroege Middeleeuwen was dit de grens tussen de Frankische gouwen Kinheim en Niflarlake, later Kennemerland en het Sticht. Vanaf de vanouds bewoonde nederzettingen langs de kust en de rivieren werd de veenwildernis ontgonnen, en is Amsterdam ontstaan. Het waren in het begin autonome Friese ontginningen, en het gebied was een grensgebied tussen de vrije Friezen en de oprukkende Franken. Later was het de grens tussen de graven van Friesland en Holland en het Amstelland van de bisschop van Utrecht en de heren van Aemstel. Tot het begin van de 20^e eeuw was het de grens tussen de gemeenten Amsterdam en Sloten. *De Walkabout vanaf de Haarlemmerpoort bij de Kostverlorenvaart naar de oude strandwal bij Spaarndam, is een wandeling terug in de tijd, naar de herkomst van de eerste ontginners van de veenwildernis; terug naar de 1^e kaart, de oerkaart die aan alle kaarten vooraf gaat.*

Verhaallijnen in de Brettenscheg

De Brettenscheg die van het Westerpark loopt naar Spaarndam en Velsen is het enige landschap in de regio Amsterdam waarin elke fase van de ontstaansgeschiedenis sporen heeft nagelaten die nog goed zichtbaar zijn: vanaf de prehistorische tijd (Oerij), via veenvorming, middeleeuwse ontginningen en dijken, verveningen, het boerenlandschap, tot het begin van de verstedelijking (trekvaart, landgoederen, spoorlijn, gasfabriek, begraafplaatsen, uitspanningen). De sporen hiervan zijn bewaard gebleven op een relatief kleine oppervlakte, terwijl de verstedelijking in de omgeving alle sporen heeft uitgewist (westelijk Amsterdam, havens, Schiphol). *De historische sporen in het huidige landschap vormen niet alleen tijdslijnen, maar ook de verhaallijnen die als wandelroute te ervaren zijn.*

De mythische laag van Amsterdam

De oudste menselijke sporen in het landschap brengen ons in contact met de mythische tijd van vóór het Christendom, toen de mensen geloofden dat de veenwildernis bezielde was met geesten en demonen. Het waren de vrije (heidense) Friezen die begonnen het veen te ontginnen, voordat ze veroverd en gekerstend werden door de Franken en hun missionarissen. *De wandeling naar de oorsprong van Amsterdam, is dan ook een wandeling naar de heidense mythische laag van Amsterdam.*

DE STELLING VAN AMSTERDAM

Het idee achter de Stelling van Amsterdam is een staaltje Hollands waterbouwkundig vernuft eind 19^e eeuw. Met een ingenieus systeem kon het land rond de linie onder water worden gezet, waardoor een waterplas kon ontstaan, niet diep genoeg voor schepen en te diep voor man en paard. Lange tijd mocht dit gebied niet bebouwd worden, waardoor de natuur haar gang kon gaan. De Stelling van Amsterdam is hierdoor in zijn geheel als monument beschermd door de Provincie Noord-Holland en het rijk en draagt sinds 1995 de titel Nationaal Landschap. Sinds 1996 is ook door de UNESCO het belang van deze historische verdedigingslinie erkent en staat de Stelling op de lijst van Werelderfgoed naast bijvoorbeeld de Chinese Muur, Mont Saint-Michel, de oude stad van Fez en de piramides van Gizeh.

Foto's op en rond fort in 1916 (links), Duitsers in 1942 (rechts).
Graffiti in het fort begin 20^e eeuw (midden), huidige toegang (boven)

FORT BENOORDEN SPAARNDAM

De Positie bij Spaarndam maakt onderdeel uit van de voormalige Stelling van Amsterdam, de kringstelling van permanente verdedigingsbouw rond de hoofdstad, die tevens gold als Nationaal Reduit. De Stelling van Amsterdam werd aangelegd tussen 1880 en 1918 door het Departement van Oorlog. Deze Stelling, een zogenaamde Kring van Water was oorspronkelijk bedoeld om Amsterdam te verdedigen tegen een potentiële aanvaller. Tussen Spaarndam en de duinen is er echter maar een smalle strook terrein om onder water te zetten, hier komt het gezegde Holland op zijn smalst dan ook vandaan. Het Fort benoorden Spaarndam ligt er imposant bij en is meer dan 30 jaar afgesloten geweest en in sterk verwaarloosde staat. In de kazematten stond oorspronkelijk flankgeschut opgesteld waarmee het terrein tot het volgende fort bestreken kon worden. De bitumenlaag op het dak is grotendeels vernield (geiten & schapen), waardoor het vrijwel overal lekt. De Stichting Krayenhoff probeert met een groep enthousiaste vrijwilligers het fort droog te krijgen en verantwoord te conserveren, opdat het in de toekomst een educatieve functie kan krijgen. De lekkage is reeds voor 90% tot staan gebracht. Eigenaar van het fort is het Recreatieschap

Spaarnwoude die het fort een nieuwe (commerciële) functie wil geven. Gevreesd wordt dat daarmee het huidige karakter van het fort en de inzet van Stichting Krayenhoff verdwijnt.

In het fort zijn onder later aangebrachte kalklagen recentelijk unieke geschilderde lambriseringen en afbeeldingen aangetroffen uit de beginjaren van de 20e eeuw, evenals 'graffiti' uit de tijd van de Duitse bezetting. Deze zullen langzaam (?) verdwijnen als het fort niet wordt drooggemaakt. De teksten, portretten en cartoons worden zo goed mogelijk geconserveerd door Stichting Krayenhoff. Vanwege de enorme hoeveelheid afbeeldingen is dit fort uniek binnen de Stelling van Amsterdam. Recentelijk is er op het dak een betonnen bak blootgelegd van 4 bij 4 meter, ongeveer 40cm diep en met een gootje rondom, met 4 afvoeren. Het is nog onduidelijk uit welke periode dit bouwwerk stamt. De graslandvegetatie is sinds 2005 verruigd maar nog wel redelijk gevarieerd met de vrij zeldzame bermooievaarsbek en het lokaal dominante glad walstro. Er komt een rijke nachtvlinderfauna voor. De ijsvogel broedde in 2008 langs de fortgracht.

DE ROUTE VAN DE WALKABOUT OP OUDE KAARTEN

Boven: kaart Sloterpolder tussen Amsterdam en Sloterdijk uit eind 16^e eeuw. Dikke streep van boven naar beneden tussen Am en stel is de Kostverlorenvaart/Schinkel.

Onder: stafkaart van 1890. Westerpark, gasfabriek en spoorlijnen doorsnijden het middeleeuwse landschap dat nog vrijwel in tact is na de inpolderingen van het IJ. Uiterst rechts de Haarlemmerpoort, startpunt van de Walkabout. Het Nemocentrum is op de plek van de letters "bi" van de "Overbrakerbinnenpolder",

De route van de Walkabout op kaarten van 1850
 X is huidige plek van het Nemocentrum

rechtsboven
 Overstroming bij Spaarwoude.
 daaronder: Sloterdijk

Links
 Spaarndammerdijk

